אור הצפון — השלימות תמיד בראשיתה

השלימות תמיד בראשיתהא. אמר הכתוב (משלי כב): "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה". ויש להתבונן, האיך אפשר לומר כי דיו לזקן וחכם שיעשה מעשיו ויעבוד את ה' לפי אותה הדרך שנתחנך בה בעודו נער?

והנה חז"ל אמרו (סוכה מב): "קטן היודע לדבר, אביו מלמדו תורה, מאי תורה? "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב" (דברים לג). רואים אנו כי הקטן משיתחיל רק למלל בפיו חייב אביו מיד ללמדו את התורה. ולא שיתחיל אתו בהקדמות והכנות כדי להכשירו לתורה, אלא תיכף מלמדו את התורה עצמה: "תורה צוה לנו משה". ואף שאינו תופס כעת את הדברים אשר הוא אומר, אבל לכשיתגדל וילך, יתוסף כח שכלו ויחד עם זה תתרחב גם הבנתו בתורה ויתעמק בה יותר ויותר.

אותה התורה "תורה צוה לנו משה", לומד ילד קטן המתחיל לדבר, ולומד אותה גם חכם מופלא וזקן יושב בישיבה, כן האלף בית שלומדים התינוקות בבית רבן, לומדים אותו כל גדולי החכמים, כי באותיות אלו שניתנו מאת ה' כלולות כל החכמות, ויש ללמוד וללמוד בהם עד אין סוף. אין לתורה לא תכלית ולא ראשית. משום כך כולם באין יוצא, הן התלמיד והן הרב, לומדים אותה התורה. וכל אחד לפי שכלו וכפי אשר יתעמק, ימצא לעולם טעם וחידוש ומקום לעלות בה יותר ויותר.

וזהו שאמר שלמה המלך ע"ה: "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה". כלומר, אין בחינוך התורה ראשית ותכלית, ויש לחנך מיד את הנער בתורה עצמה על פי דרכו שהוא מבין בה, ולא בהכנות והקדמות, וגם כי יזקין לא יסור ממנה מללמוד אותה התורה עצמה שהתחיל ללמוד בה בעודנו נער, ואף כי גדל שכלו והתרחבה בינתו הרבה, יש מקום להפוך ולהפוך בה ולעלות באותה התורה למעלה לאין שיעור. כללו של דבר: הכל לומדים: "תורה צוה לנו משה".

אמרו חז"ל (ילקוט מלאכי ג): "זכרו תורת משה עבדי" - "והלא תורת ה' היא? שנאמר: 'תורת ה' תמימה' אלא מפני שמסר נפשו עליה נקראת על שמו. והיכן מצינו שנתן נפשו על התורה, שנאמר: 'ויהי שם עם ה' ארבעים יום' וגו' וכן כתוב: 'ואשב בהר ארבעים יום' וגו'. הא לפי שנתן נפשו על התורה נקראת על שמו". הרי מצינו שמפני מסירת נפשו על התורה זכה משה שתיקרא על שמו כאילו הוא צוה עליה, וכמו שכתוב "תורה צוה לנו משה"; "זכרו תורת משה עבדי".

ולא זו בלבד, אלא שכל ישראל כשקיבלו את התורה בהר סיני ביקשו ללמוד אותה דוקא מפי משה, כמו שכתוב (דברים ה): "קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה'". ואמנם משה התנגד לזה, וטען כי יפה היה להם ללמוד מפי הגבורה ולא ממנו (ראה רש"י שם), אבל הקדוש ברוך הוא השיב לו: "הטיבו כל אשר דברו". הרי לנו, עד לאיזו מדריגה הגיע משה רבנו ע"ה, שמלבד שידיעתו בתורה היתה כה עצומה, שישראל לומדים את התורה מפיו כאילו היו שומעים מפי הקדוש ברוך הוא, נעשתה התורה בגלל מסירות נפשו עליה, ממש משל משה, ואומרים לישראל: "זכרו תורת משה עבדי".

והנה לאחר כל זה עומד משה ואומר (דברים ג): "אתה החילות להראות את עבדך את גדלך וגו'". פירוש, שעדיין בהתחלה הוא עומד, כנער המתחיל ללמוד צורת האותיות בבית רבו, שאינו יודע בתורה ולא כלום. הוא אשר אמרנו שהתודה נצחית היא ואין לה לא תכלית ולא ראשית, וגם משה רבן של כל ישראל, הוא שקיבל התורה מסיני והיא נקראת על שמו: "תורת משה", גם הוא לומד וחוזר ולומד: "תורה צוה לנו משה". הרי הוא המצוה והמלמד, והוא עצמו גם המקבל והלומד, ולעולם ממש בלא סוף, ועדיין עומד בתחילתה.

וזהו מה שאמר הכתוב: "חנוך לנער על פי דרכו, גם כי יזקין לא יסור ממנה", כי אותה התורה שלומד הנער, גם כי יזקין ימשיך בה, משום שלעולם עודנו עומד בהתחלתה.

ב. וכשם שאמרנו לגבי התורה שאין לה תחילה וסוף והאדם עומד בה לעולם בהתחלתה, כן גם השתלמותו של האדם אין לה שיעור וקצבה, וכמה שיעלה בה הוא נמצא תמיד במצב של התחלה ובכל סטיה קלה עלול הוא לרדת בבת אחת למדריגות התחתונות ביותר.

וזהו מה שאמר הכתוב (משלי טו): "אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה". אם אין האדם משליט את חוקו בדרגת עלייתו כפי כחו לעלות ולעלות בה תמיד, הריהו יורד ומאבד גם את כל מדריגותיו שכבר עלה בהן. ויסוד זה אחד הוא לתינוק ולנער, לזקן וחכם גדול. אף אם יעמוד במדריגות הגדולות ביותר ויאיט קצת מעליתו, הריהו מאבד את כל ערכו.

את הכלל הזה אנו למדים מנח. הכתוב אומר (בראשית ט): "ויחל נח איש האדמה ויטע כרם". ואמרו חז"ל (בראשית רבה שם): "ויחל נח' - נעשה חולין. למה? - 'ויטע כרם'? לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה, לא יחור אחד ולא גרופית אחת, אלא - 'ויטע כרם'. אמר רבי ברכיה חביב משה מנח, נח משנקרא 'איש צדיק', נקרא 'איש האדמה', אבל משה משנקרא 'איש מצרי' נקרא 'איש האלהים'".

ונתבונן נא. הקדוש ברוך הוא מעיד על נח בתורה: "כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה", ובחר בו להיות המכלכל והמפרנס לכל ברואי העולם אשר אתו בתיבה, למשך שנה תמימה. ואכן דקדק נח ומילא את תפקידו באמונה כשלוחו של מקום. ואף כי סבל הרבה וצער גדול היה לו בתיבה: "בריה שדרכה לאכול ביום היה מאכילה ביום: בלילה, היה מאכילה בלילה, ולא נתן שינה לעיניו כל אותם י"ב חדשים" (ראה ילקוט שם). בכל זאת לא יצא מעצמו מן התיבה ולא זז פסיעה אחת עד שנצטוה: "צא מן התיבה" וגו'. וכמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה לד): "כתיב: 'אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח' (קהלת י). אמר נח: כשם שנכנסתי לתיבה ברשות, כך איני יוצא אלא ברשות. אמר רבי יודן אילו הייתי שם הייתי שוברה ויוצא לי וכו'". ועוד אמרו חז"ל (שם): "משל לפרנס שיצא מן המקום והשיב אחר תחתיו. מכיון שבא, אמר: צא ממקומך! כך נח - 'צא מן התיבה'! ולא

קיבל עליו לצאת, אמר אצא ואהיה פרה ורבה למארה? עד שנשבע לו הקדוש ברוך הוא שאינו מביא מבול לעולם, שנאמר (ישעיה נד): 'כי מי נח זאת ליה". הרי לפנינו כמה מסר נח נפשו לפרנס את כל ברואי העולם בתיבה, במקומו של ה' יתברך כביכול, ובכמה דעת ותבונה פעל והציל את כל הדורות הבאים אחריו מכליון של מבול שנית עד עולם.

והנה מיד בצאתו מן התיבה התחיל להתעסק למעשה בישובו של עולם, בידעו רצונו של מקום כי "לא לתהו בראה לשבת יצרה". ובמה התחיל? אמרו חז"ל (ילקוט שם): "מצא גפן שגרופה מגן עדן ואשכלותיה עמה ושתל מפירותיה ואכל ושמח בלבו, שנאמר (שופטים ט): 'משמח אלהים ואנשים'". ואם נח מוצא לפניו גפן מגן עדן למה יהסס מלנטוע אותה בארץ ולענג את בריותיו של הקדוש ברוך הוא בפירותיה? ועוד שהיין, כאמור. משמח אלהים ואנשים. כלומר: שראוי לנסכו על גבי המזבח וגם משמח לב בני אדם. ועוד אמרו חז"ל (בבא בתרא יב:): "הרגיל ביין, אפילו לבו אטום כבתולה יין מפקחו, שנאמר (זכריה ט): 'ותירוש ינובב בתולות'". ובכן, איפוא, מה החטא שמצאו בנח בזה שנטע כרם?

אכן אם כי היין יש בו מעלות יתירות, כאמור, אבל גבול יש לשתייתו, שאם ירבה בו האדם, בא על ידו מפקחות הלב לאבידת הדעת. ואמרו חז"ל (ילקוט שם): "בשעה שהיה הולך ליטע. פגע בו שידא שמדון. אמר לו שותפי עמך, אלא איזדהר דלא תיעול בחלקי, ואין את עלת בחלקי אנא חביל בך". נמצא כי אמנם עצם נטיעת כרם יש בו משום מעשה טוב, אבל סכנה רבה יש בזה. כי עלולים בני אדם להרבות בשתיית יינו ולעבור את הגבול מחלק הטוב שבו לחלקו של שטן ולרדת למדרגות פחותות מאד. כשם שכתוב על השותה במדה: "ותירוש ינובב בתולות", כן כתוב על מי שעובר על המדה: "זנות יין ותירוש יקח לב" (הושע ד). ומכיון שיש מקום שתצא תקלה מזה, היה צריך נח לנהוג בזה בזהירות יתירה. מצינו שהתורה חייבה לפעמים פרישות מן היין. כמו שאמרו חז"ל (ברכות סג): "כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, כי "הרבה יין עושה". והתורה הוסיפה סייגים רבים לנזיר, שלא יאכל ענבים לחים וכל היוצא מגפן היין משום "לך לך אמרי נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב" (שבת יג). ולכן היה חייב נח להיזהר מאד בנטיעת הכרם, למרות כל ערכו ותועלתו וישוב העולם שיש בו, ולהתחיל בנטיעה אחרת. ומשום שלא נהג בזהירות מופלגת זו. קוראים אחריו בתורה: "ויחל נח איש האדמה", על ידי זה נעשה חולין ונתהפך מ"איש צדיק" ל"איש האדמה".

ולא זו בלבד אלא שלבסוף גם הוא עצמו שתה מן היין ונשתכר "ויתגל בתוך אהלו" ונתבזה. ואמרו חז"ל (בראשית רבה לו): 'ויגל' אין כתיב כאן, אלא 'ויתגל' - שגרם גלות לו ולדורות". עוד אמרו (שם, וראה סנהדרין ע): "לעולם אל תהי להוט אחר היין, שכל פרשת היין כתיב ווין י"ד פעמים. הדא הוא דכתיב: "ויחל": "ויטע": "וישת" וכו', כלומר, שהתורה מתאנחת על נח "ווי" ארבע עשרה פעם. ולא נגמרה עוד בזה הפרשה של נטיעת הכרם, כי השתלשלו הענינים ובעת שכרותו של נח קלקל חם בנו, ויקלל אותו ויאמר: "ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו". ידוע מה פחותה היא דרגתו של העבד ש"בהפקירא ניחא ליה, זילא ליה, פריצא ליה" (גיטין יג). וכתוצאה מאותו מעשה נטבעה פחיתות של עבדות בטבעם בדמם ובנפשם של בני חם לדורי דורות, ושליש העולם של האנושיות נהפכו לעבדי עולם. ופחיתות זו נשתרשה כה עמוק בנפשותם, עד כי גם קדושת התורה אין בכחה להוציאם מקללה איומה הלזו, כמו שמצינו באליעזר עבד אברהם. חז"ל אמרו על אליעזר: "זקן ביתו מושל בכל אשר לו" - "שהיה שליט ביצרו במותו" (בראשית רבה נט). וכן פירשו: "דמשק אליעזר" - "שהיה דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים" (יומא כח). ובכל זאת כשעלה במחשבתו של אליעזר להשתדך עם אברהם, אמרו לו: "אתה ארור ואני ברוך, ואין ארור מתדבק בברוך" (ראה בראשית רבה נט). ורק על ידי ששימש את רבו באמונה יצא לבסוף מכלל ארור ונכנס לכלל ברוך, כמו שכתוב: "בא ברוך ה'" (בראשית כד). אבל זולת זה לא הועילה לו כל תורתו וצדקתו להוציאו מהקללה שנתקלל כנען אבי אביו.

הרי מכאן שאף אדם המגיע למדריגות הגדולות ביותר כמו נח שכתוב עליו: "את האלהים התהלך נח", ברגע שנמצא בו פגם כל שהוא, הריהו מפסיד מיד את מעלותיו ויורד בבת אחת, ולא רק הוא בעצמו כי אם זרעו וזרע זרעו על סוף כל הדורות. וזה הוא הכלל "חנוך לנער על פי דרכו, כי גם כי יזקין לא יסור ממנה", כי עלול האדם גם לעת זקנה לסור מכל מדריגותיו.

אבל לא כן מצינו במשה רבינו. הוא הוא האיש שנתעלה על כל בני דורו, ובו בחר ה' להוציא את בני ישראל ממצרים ולתת תורה לעמו, היה בשמים ארבעים יום וארבעים לילה, לחם לא אכל ומים לא שתה ולמד התורה מפי הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו. ולאחר כל זה הוא אומר להקדוש ברוך הוא: "אתה החילות להראות את עבדך". לא סר כל ימיו מנער ועד זקנה מלהתחנך ולהתלמד ולעלות אורח חיים למעלה למשכיל תמיד בלא הפסק והיסח הדעת כל שהוא, והלך והתעלה יותר ויותר והשיג את המעלות העליונות בשלימותן.

והנה בסוף אותו מאמר שהבאנו שחביב משה מנח. כתוב במקום אחר (ילקוט דברים לג): "משה משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים דהוה סופו אלים וכו'. דבר אחר שהכריע על מדת הדין. הקדוש ברוך הוא אומר: 'אכנו בדבר' ומשה אמר: 'סלח נא' ויאמר ה': 'סלחתי כדבריך'. דבר אחר, האיש הזה אם מבקש להפר נדרה של אשתו מיפר, ואם מבקש מקיימו, שנאמר: 'אישה יקימנו ואישה יפרנו' אף משה אמר: 'קומה ה', 'שובה ה'. אמר ריש לקיש אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו. כשם שגוזר אדם על אשתו ועושה כך הקדוש ברוך הוא, משה גוזר עליו ועושה וכו', זהו שאמר הכתוב: 'רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כלנה' - זה משה שנתעלה על כל האדם. כיצד? אדם הראשון אומר: אבי גדול ממך שנבראתי בצלמו של הקדוש ברוך הוא, ומשה אומר לו: אותו כבוד שניתן לך נטל ממך, דכתיב: 'אדם ביקר בל יליך אבל אני זיו פנים שניתן לי לא כהתה עינו ולא נס ליחה. נח אומר למשה אני גדול ממך שנצלתי מדור המבול: ומשה אומר לו: אתה הצלת את עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך, אבל אני, כתיב: וינחם ה' על הרעה".

ומכאן יש להוסיף עוד במשמעות הכתוב: "חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה", כלומר: כל עבודתו של האדם הוא להתחנך ולעלות בה תמיד כדי שלא יפול ממדרגתו, ואז יצליח להיות סופו אלים כמו שנאמר על משה רבנו. ולהיפך חביב משה מנח, כי נח משנקרא איש האלהים נקרא איש האדמה, אבל משה משנקרא איש מצרי נקרא איש האלהים דהוה סופו אלים עד שמשה גוזר והקדוש ברוך הוא עושה.